

Féja Géza az unitarizmusról.

Féja Géza új szempontok figyelembevételével magyar irodalomtörténetet írt, mely munkának első kötete „Régi Magyarország“ címmel látott napvilágot. A „Régi Magyarország“ felöleli mindazt az irodalmi hagyatékot, mely az ős-pogány kortól 1772-ig maradt reánk. De nemcsak felöleli, hanem újraértékeli. Amint a könyv címe is érzékelteti, Féját nem annyira a forma, a művészet, mint a mondanivaló, a lényeg érdekli. Megfogalmazásában az irodalom köre kitér, hogy benne elhelyezkedjék „mindaz, ami lényünkről, létünkről és sorsunkról lényeges élményt közöl, ami *híven és igazul* tükrözi életünket... A magyarság idegen erők szakadatlan ostroma között belső drámába tért, „befelé vittük a zászlót“. Az „ország“ is bévül valósult meg, virtuális Magyarország született, ezért irodalmunk a folytonos nemzetteremtés tényét és folyamatát éppen olyan természetesen tükrözi, mint esztétikai élményeinket. Irodalmunk múltjából minden mondat fontos, mely ennek a teljes magyar élménynek a kifejezésére törekszik és minden mű másodrendű, bármekkora „történeti“ és „fejlődésbeli“ fontosságot is tulajdonítanak neki, ha nincsen szerves kapcsolata a teljes magyar élménnyel“ (1. 12. old.). Féja szerint a magyar élmény két szinten született meg, két ellentétes pólus vonzó vagy taszító hatásából. A két szint közül az első a mindenkori vezető rétegé, az ú. n. *történelmi szint*, a második a mély magyar rétegé s *történelem-alatti szintnek* nevezhető. Hogy magyar lényegében a második szint a jelentőségtelegebb, az alig vitatható, az a világ, mely a nagy történelmi áramlatok vihara és összecsapása alatt megmaradt érintetlen magyarnak.

Hogy Féja álláspontja irodalmi szempontból mennyire helytálló vagy helytelen, nem a mi feladatunk eldönteni, az a törkvése azonban, hogy múltunkat „híven és igazul“ adja vissza, vitán felüláll, ami tüstént nyilvánvalóvá lesz bárki előtt, ki e nagyszerű műbe beletekint.

Féja a „Régi Magyarság“ anyagát vallásos irodalomnak nevezi, nem közömbös tehát, hogy mit tart az unitarizmusról, vagy ez eszme meglátóiról és hitvallóiról, mint azokról a meghatározó erő- és értéktényezőkről, melyek döntő szerepet vittek a régi magyarság s a teljes magyar élmény kialakításában. Közismert dolog, hogy Féja nem hittudós, munkája sem valami teológiai értekezés, meglátása azonban annyira világos, ítélete annyira tárgyilagos és lényegbevágóan fontos, hogy tömör és tiszta fejtegetéseit, melyek a mieinkkel tökéletesen egyeznek, nem mellőzhetjük. Ezeket a lehetőségek szerint a saját szavaival mondjuk el, mert Féja nemcsak a gondolkozás újszerűségében, hanem az előadás művészetében is utolérhetetlen mester.

Féja a legnevesebb magyar folkloristák felfogására támaszkodva úgy vélekedik, hogy az ómagyarok egyistenhívők voltak. Szerinte e következtetésre a nomád lélek adja a feleletet. „A birodalmat szervező kán legnagyobb élménye az *egység* volt, a „világ négy tájának“ természetes egysége egyetlen fő vezérlete alatt; a sztyep és a pusztai ég határtalan egységének birodalmi mása. Az egy Isten hitének bölcsője Kelet; a „türk ég“ is az emberfeletti hatalom roppant egységét tükrözi. A nomád lélek természete mindenesetre alkalmas volt az egy Isten élményének befogadására; az ómagyarság pedig, mint Kálmány tanúsítja, korán megismerkedett az egy Istenben hívő keleti vallásokkal“. Csak mint kuriózumot említjük meg, de e tárgykörben találkozunk olyan tendenciájú munkával is, mely pl. az ős magyar mese szám-misztikájára; a hármásra: 3 fiú, 3 út, stb. támaszkodva azt igyekszik bizonyítani, szerintünk igen erőtlenül, hogy a „háromság“ a magyar élményben primitív bevezetője, helyesebben kivételése volt a szentháromság élményének. (L. N. Dr. Gölner Mária: A magyar ősvallás és a kereszténység.)

A kereszténység elterjedésével az egység tudata a történelem-alatti magyar élménybe szorul, de a protestáns korban „az eredeti magyar természet“ főszabadulásával ismét felszínre jut. A „lutherizmus és a kálvinizmus mellett megszületik a „magyar vallás“, az unitarizmus, melynek apostola Dávid Ferenc, két törvényt példáz. Az *első* azt hirdeti, *hogyha valami Magyarországon zárt formákba merevedik* (ezt cselekedte Mélius Juhász Péter a protestántizmussal), *azonnal megindul*

ellene a szabadságharc. Dávid Ferenc másik „törvénye“ pedig azt mondja, hogy a magyar metafizika (vallásos szemlélet) nem rendszer, hanem dráma. Dávid Ferenc drámái vallást teremtett, a reformáció folytonosságát hirdette, merész, tragikus balladái útra hívta az embert, de azt hirdette, hogy az út végén színről-színre meglátjuk az Istent“. (L. 12—13. old.)

Ez a drámái elindulás „a szabadság gáttalan ritmusa“, melyben a Szentírás élménye egyre alakult és kristályosodott, döböntette meg Méliuszékát s indította Dávidék elleni elkeseredett küzdelemre. Dávid Ferencék viszont úgy ítélték meg, hogy Méliuszék merevségükben a katolicizmus útjára kanyarodtak vissza. „Méliuszék a reformációt lezárt dolognak tekintették, Dávid Ferencék pedig örök elvnek“. Ez a vallásos magatartásbeli nagy különbség vontta meg a határvonalat az unitáriusok és az ortodox protestánsok között s szabta meg az unitárizmus örök hivatását a magyar ég alatt; *hinni, hirdetni és élni az örök reformációt.*

Dávid Ferenc élete az örök reformáció gondolatának remekműve. Nem érdektelen kiemelni Féja írásaiból egy-két rávonatkozó klasszikus jellemvonást.

„Dávid Ferenc célját és életelvét egyik könyvének János Zsigmondhoz írt előszava tisztán és világosan kifejezi. „A világgosságnak és békességnek útjára“ akarja vezetni a fejedelmet; a szellem elsőrangú jussát jelenti be ezzel a világra. Egész életét, minden megnyilatkozását az eszmei magasság jellemzi, sohasem bírt leszállni a porba, egyre magasabbra tört; nem akart olyan szavakat használni, melyeket „Isten meg nem szentelt“. A vallási harcok mindent felkavaró s indulatokban tobzódó áradata fölött állott: *a vallás tiszta szellemi kérdés volt Dávid Ferenc szemében...* Ő fogalmazta meg Magyarországon először a maga teljes tisztaságában a „lelki ember“ mivoltát. Istent sem emberi viszonylatban, emberi indulatok fergetegében szemléli, mint Méliusz, hanem a szellem tiszta himnuszai-
val, bizonyos intellektuális esztéticizmussal öleli át. A protestáns kor át s át van szöve az Ószövetség komor élményeivel, de Dávid Ferenc teljesen és tudatosan újszövetségi lélek volt. „A zsidók a törvény alatt voltak, mi pedig a kegyelem alatt“ írja. Dávid Ferenc legfőbb izgalma Isten szellemi megközelítése és Isten tiszta szellemi megfogalmazása volt. Csakis lelki fegyve-

rekkel volt hajlandó harcolni: „A hadakozó szerszámokban és fegyverekben mutatkozik meg a különbség, mert a király istápjá a szablya... A messiásnak ő fegyverei nem testiek“. Ha támad s vitatkozik is, indulatok nélkül teszi, a rostáló, rendszerető, ellentétek feloldásán keresztül új szellemi rendszer felé siető elme fölényével. *Nemcsak a vallás tiszta szellemiségét, hanem az újszövetségnek és Krisztusnak fölényes szelidségét és szabadságát is legtisztábban képviseli a XVI. században... Dávid Ferenc átrohant a felekezeteken. Mint katolikus pap kezdte, majd egy-egy időre püspöke volt Erdélyben valamennyi protestáns felekezetnek. Mindig az élre került, de minden vallás csupán egy-egy mű volt számára s tovább sietett tökéletesebb művek felé. Megízlelte a szellem alkotó szabadságának gyönyörét s azonosította a protestántizmussal. Élete: ballada, balladai időmértékű út Isten arca felé. Dávid Ferenc istenélménye az emberi szellem mesterműve, s e remekművön folyton újabb s újabb alakítanivalót talált; fejlődés útjának tehát sohasem lehetett vége. A protestantizmus alapítóinak hősiességét a protestántizmus örök ritmusává akarta tenni. Ez a visszafojthatatlan fejlődési láz, az örök teremtés édes, belső gyönyöre okozta, hogy korának indulatait le tudta vetni s az emberiségnek, a szellemi és lelkiismereti szabadságnak egyedülálló hőségévé nőtt a XVI-ik század Európájában... Az egyházban az örök fejlődés templomát látta, a nagy kohót, melyből sohasem aludhat ki a teremtés forrósága. Végső állomása az unitarizmus volt, amelyet tovább akart fejleszteni, ezért kellett otthagynia híveit és templomát. Pöre tulajdonképpen a szellemi szabadság pöre, s a pör hőse betegen, bilincsekbe verve, de töretlen lélekkel halt meg a dévai vár börtönében. Ő a szellemi szabadság első vértanúja magyar földön“.*

A fenti idézeteket boldog örömmel vettük Féja írásából, de nemcsak azért, hogy őt megdicsérjük, hanem hogy önmagunk tanuljunk belőlük, tanuljunk az ő nagyszerű és igaz meglátásaiból és ítéleteiből. Mert szerény véleményünk szerint Féjánál tisztábban és tömörebben alig mutattak rá a dávidferenci szellem és a történelmi unitarizmus lényegére az idevágó hazai, vagy külföldi irodalomban. A dávidferenci alap, a történelmi szín tehát az örök reformáció. Az örök magyar szellemi szabadságharc az elkorhadás, megkövesedés ellen. Az örök lelki

tisztulási folyamat, a folytonos lendület a helyben topogás és elvénülés ellen. S ezt az igazságot újra és újra hangoztatnunk kell, mert esetenként maga az unitárius közvélemény is tévedésbe esik, vagy szívesen magyarázza félre a történelmi unitárizmus lényegét, ha amikor egy-egy felröppenő reformgondolat új valóságra ébreszti. Holott éppen maga az új meglátás, újraértékelési folyamat igazolja, hogy a történelmi unitárizmus irányvonalában haladunk. Jól értsük meg tehát, az örök reformáció nem egy-arcú jövőbenezés, nem zürzavaros újítani akarás, hanem a vallásos élet isteni, nagy törvényének a tökéletesedésnek követése. Nemcsak a lázas teremtés izgató gyönyörének a kiélése, hanem a tekintélyelvnek s az értékrendszereknek szakadatlan felülvizsgálása.

Az örök reformáció gondolata a múltra nézve tisztázza a tekintély kérdését, a jelenben pedig a jövő nagy feladatok kibontakozási lehetőségeit mutatja meg, mindig az élre hív. A katolikus egyház megtalálta és minden időkre megjelölte a tekintély helyét az egyedül üdvözítő intézményben, az ortodox protestáns egyházak pedig az Igében, melyet abszolút normának jelentenek ki és csalhatatlansággal ruháznak föl. Ezek szabják meg az ő egész magatartásukat a múlt, jelen és jövő kérdéseivel szemben. Életük, világuk, lelkük és haláluk ezek „megítélése” alá tartozik. Mi unitáriusok a tekintély kérdését az újraértékelés gondolatával hozzuk szerves kapcsolatba. Nálunk a tekintély *lelki*. A lélek pedig szakadatlanul újraértékel, mert fejlődik. A történelmi újraértékelésben nemcsak a tudásunk öregbül, hanem a múlt igazabb megértése közelebb visz az ősök nagy szelleméhez, tekintélyük naponta megújul a szemünkben, vagy az idő rostáján kihull, mintegy kiérdemlik, rászolgálnak erre, de egyben el is köteleznek, hogy méltók legyünk e ritka értékre.

A jelenben egy nagy kor-élménynek vagyunk a részesei; egy új világrend eget-földet rázó, véres kibontakozásának. A külső tekintélyre támaszkodó felekezetek lázasan készülődnek, hogy a vajudó világot saját elveik szerint öleljék magukhoz s majd formálják át. Vajjon az unitárizmus, mely a XVI-ik század kor-élményének zászlóhordozója volt, felkészült-e az új világra? Vajjon azt várja-e, hogy a bolsevizmus elleni kereszties hadjáratot nagyszerűen kihasználó felekezetek mennyei lakomájának asztaláról neki is hulljon egy morzsa, vagy hogy a nagy lendülettől szárnya nőjjön? Mind olyan kérdés, amelyre a dávidferenci szellem és a történelmi unitárizmus megadja az elkötelező feleletet. Ehhez azonban új, nagy szerep vállalása szükséges, amilyen a Dávid Ferencé volt a XVI-ik században.

Simén Dániel.

Egyháztörténeti adalék.

— A törvények jóváhagyása. —

A román imperium idején (1918—1940 VIII. 30.) Csonka-Magyarország unitáriusai az általuk kifejtett okokból úgy találták, hogy az unitárius egyházra — az állam és egyház közötti viszonyban kívánatosabb, megokoltabb a püspöki vikáriátusság helyett az egyház alkotmányának teljes kiépítése.

Idevonatkozó elvi kérdés volt, hogy az unitárius egyház alkotmányát mely testület és minő közjogi keretben alkothatja meg?

Én nekem az volt az álláspontom, hogy az egyház alkotmányának megalkotására az erre a célra összehívott Egyházi Főtanács, vagy Zsinat lett volna hivatott.

Az ügyeket irányító atyafiak álláspontja az volt, hogy az Igazgató Tanács is megalkothatja az új alkotmánytörvényt zsinati hatáskörrel.

E kérdést: „A protestáns Zsinattartás szabadsága Magyarországon“ c. tanulmányomban fejtegettem.*

A magyarországi protestáns egyházakra vonatkozó 1790: XXVI. t.-c. 4. §-a értelmében joghatályos egyházi törvények csak a király — most kormányzó — előzetes engedélyével tartott zsinaton hozhatók.

Az 1848: XX. t.-c. 2. §-ban megszabott „tökéletes egyenlőség“ elve alapján a kormány álláspontja az volt, hogy az Unitárius Egyház Igazgató Tanácsa is csak előzetes kormányzói engedély alapján tartandó: alkotmányozó gyűlésen alkothatja meg az egyház önállósulására alapul szolgáló törvényeket.

Ily előzmények után — szabályszerű folyamodvány eredményében — keletkezett a kultuszkormány következő értesítése:

* L. Keresztény Magvető 1936. évi 4—5. számában, 196. old.